

geleden voltooid is. In grote trekken is het boek dan ook een waardig vervolg op Posthumus' *De Oosterse handel te Amsterdam* van 1953.

Maar in één opzicht is het boek een stuk minder dan deze voorganger, nl. in de verzorging van de tekst. Wat er mee gebeurd is nadat Posthumus deze in 1959 had ingeleverd, weet ik niet, in ieder geval ontbreken in het manuscript enkele bladzijden, terwijl als gezegd delen van Dr. Woltrings tabellen in het ongerede zijn geraakt. Verder blijken herhaaldelijk berekeningen niet te kloppen, zijn sommige alinea's onbegrijpelijk en vervalt de schrijver vaak in nodeloze herhalingen. De beide bewerkers verklaren in hun inleiding, dat zij gehandeld hebben als restaurateurs van een kunstwerk en dat zij slechts een enkele maal een detail geretoucheerd hebben. Wat mij betreft hadden zij veel vaker zelfstandig het penseel mogen hanteren en hun schroom tegenover Posthumus' werk lijkt mij echt wel te ver gaan. Ik geloof, dat niemand er mee gediend is als de ontbrekende bladzijden uit een manuscript eenvoudig weggelaten worden, de bewerkers mogen alleszins in staat geacht worden deze te reconstrueren en in geval van nood hadden zij eventueel Dr. Woltring kunnen inschakelen. Zij hadden tenminste enkele evidente taalfouten kunnen verbeteren, al zou ik liever gezien hebben dat zij het geheel in voorkeurspelling hadden overgebracht. Maar misschien zijn deze opmerkingen onrechtvaardig, omdat ik niet kan nagaan welke aanvullingen en verbeteringen de bewerkers wél hebben [aangebracht. In ieder geval past het, hen te danken voor de openbaarmaking van dit belangrijke boek, al is het dan helaas niet in onberispelijke vorm.

H. P. H. JANSEN

C. KRAMER, *Emmery deLyere et Marnix de Sainte Aldegonde* (dissertatie Amsterdam, ook verschenen in de serie: Archives Internationales d'Histoire des Idees; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1971, xiv + 234 blz., f 35,10).

In 1595 verscheen van de hand van Marnix een bestrijding van de leerstellingen der spiritualisten (door hem in de titel 'geestdrijvers' genoemd). In het voorwoord met opdracht aan de Staten-Generaal drong de schrijver aan op maatregelen van overheidswege tegen deze leer, die 'geheelijk t'onder gedrucket ende te niet gebracht' moest worden. Hij keert zich in die voorrede speciaal tegen 'sommige teere menschen', die schromen om de boze ketters 'met uytwendige lichaemelijcke straffen ende boeten' te 'matigen oft bedwingen' (blz. 124 noot 19 van het onderhavige werk). Hiertegen verscheen twee jaar later een in het Frans geschreven antwoord, dat algemeen aan de gouverneur van Willemstad Emmery de Liere werd toegeschreven. Gehoor gevende aan een suggestie van wijlen prof. Becker heeft Kramer dit pamflet opnieuw uitgegeven, voorzien van een uitvoerige inleiding en aantekeningen. In de inleiding heeft hij op even ingenieuze als overtuigende wijze aangetoond dat Emmery de Liere inderdaad de auteur is geweest. Uit de levensgeschiedenis van diens vader - over Emmery zelf is buiten zijn militaire carrière weinig bekend - maakt hij aannemelijk dat De Liere behoorde tot de aanhangers van de gematigde wederdoper David Jorisz. Dit impliceert een diep religieus gevoel, hetgeen overeenstemt met de vele bijbelcitatens, waarmee hij zijn betoog adstrueert, en met de aanhalingen van Sebastian Franck's *Chronika*, die de zorgvuldige doctorandus haast overal heeft kunnen identificeren, al noemt De Liere zijn bronnen bijna nergens. Zijn hoofdbron, ook nergens bij name genoemd, wordt echter gevormd door de *Essais* van Montaigne, waarvan de editie van 1588 in de Nederlanden in circulatie was - ook Marnix blijkt in zijn antwoord op het pamflet de Montaigne-citatens thuis te kunnen brengen. Dit heeft op het eerste gezicht iets verwonderlijks omdat Montaigne, de glimlachende scepticus niet als bijzonder

religieus geldt, maar De Liere moet iets van de mysticus in hem gezien hebben, die hij potentieel ook was - terecht wijst Kramer erop dat Montaigne's Pyrrhonisme in diens ogen slechts een voorbereidend stadium in de geestelijke ontwikkeling van de mens betekent (blz. 42). Kramer wil hiermee niet beweren dat deze 'Davidjorist' eigenlijk met meer recht een 'Montaignist' genoemd zou kunnen worden maar het parallelisme van hun fideïstische opvattingen en van hun pleidooien voor tolerantie is toch opmerkelijk, en de schrijver heeft een nuttig werk verricht door deze geestelijke stromen uit Duitsland en Frankrijk naar Nederland aan te tonen. Interessant is dat zo kort na de vestiging van de eerste Portugese Joden in Amsterdam bij De Liere reeds een vleugje antisemitisme optreedt (blz. 149); de motivering van dit antisemitisme uit rivaliteit in Oost-Indië die Kramer in noot 96 aanvoert komt mij weinig overtuigend voor. Even verderop (blz. 159) rangschikt De Liere de Marranen met de Turken en Tartaren onder de 'Nations Barbares' - een onverwachte gelijkstelling die eerder de gedachte oproept aan het 'onbekend maakt onbemind'. Voor de biografie van Oldebarnevelt was vooral het uitvoerige betoog interessant waarmee De Liere het gevaar van de veelweterij tracht aan te tonen, in overeenstemming met de bekende spreuk van Oldenbarnevelts overgrootvader: 'Nil Scire Tutissima Fides' (blz. 168-175).

Het bijzonder zorgvuldig gecorrigeerde en in voortreffelijk Frans geschreven boek wordt ontsierd door een aantal kleine historische onjuistheden, toe te schrijven aan het feit dat de auteur geen historicus is doch een leraar Frans die vanuit Montaigne tot deze studie is gekomen. Zo was Jan Baptist Keeremans geen ingenieur maar ambtenaar van het markiezaat Breda (blz. 111). Maurits mag men vóór de dood van Filips Willem geen 'Prins van Oranje' noemen; de hem in 1585 door de Staten van Holland toegekende titel van 'geboren prins van Oranje' is door Leicester niet erkend en sindsdien altijd vervangen door het neutrale 'Sijne Excellentie' (blz. 105, 109). Emmery de Liere heeft nooit samen met Héraugière een aanslag op Bergen-op-Zoom kunnen ondernemen, welke stad zich altijd 'vroom gehouden' heeft en nimmer door de Spanjaarden veroverd is (blz. 99). En op blz. 192 noot 238 wordt niet gesignaleerd dat Franck ten onrechte in 314 iets laat geschieden 'unter Honorio und Zosimo dem Papst.' J'en passé et des meilleurs. Het is alleen een nieuw bewijs welk een glad ijs de historie is.

Een appendix toont overtuigend aan dat het Emmery de Liere en niet zijn broer Joachim moet geweest zijn die in 1578 de jeugdige graaf Willem Lodewijk van Nassau als diens mentor naar Engeland vergezelde. Een tweede appendix drukt enkele verzen af die vermoedelijk van De Liere's hand stammen en die de schrijver, om diens reputatie te sparen beter had kunnen weglaten; een derde bevat genealogische bijzonderheden.

Al-met-al een belangrijk boek, verplichte lectuur voor al wie in de Nederlandse geestesgeschiedenis in de prae-arminiaanse tijd belang stelt.

JAN DEN TEX

G. OVERDIEP, *De Groninger Schansenkrijg. De strategie van graaf Willem Lodewijk. Drente als strijdtoneel (1589-1594)* (Groningen: Wolters Noordhoff, 1970, 110 blz.).

Das vielschichtige Geschehen des Achtzigjährigen Krieges (1568-1648) zählt zu denjenigen formenden, weiterwirkenden Ereignissen der neueren niederländischen Geschichte, die immer wieder von der Historiographie unter den verschiedensten Aspekten gewürdigt wurden. Dabei fand auch das militärische Geschehen in seiner Verflechtung mit der Politik durchaus Beachtung. Neben den bekannten, gröfier angelegten Werken von F. J. G. Ten Raa-F. De Bas oder J. W. Wijn waren es etwa J. J. van den Hoek (*De veldtocht van*